

فهرست مطالب

آغاز سخن.....	هفت
پیشگفتار.....	نه
فصل اول: زمینه‌های تاریخی و اجتماعی شعر معاصر.....	۱
پی‌نوشت.....	۱۰
فصل دوم: شعر دورهٔ مشروطه.....	۱۱
۱. ادیب الممالک، قائم‌مقام فراهانی.....	۱۲
۲. سید اشرف‌الدین قزوینی گیلانی (نسیم شمال).....	۱۵
۳. ایرج میرزا.....	۱۹
۴. دهخدا.....	۲۴
۵. عارف.....	۲۶
۶. ملک‌الشعرا بهار.....	۳۰
۷. لاهوتی.....	۳۳
۸. فرخی یزدی.....	۳۸
۹. میرزاده عشقی.....	۴۱
پی‌نوشتها.....	۴۶
فصل سوم: عصر نوگرایی.....	۴۹
۱. نیمایوشیج.....	۶۰
۲. شهریار.....	۷۳
۳. پروین اعتصامی.....	۸۱
۴. حمیدی شیرازی.....	۸۴
۵. رهی معیری.....	۸۸
۶. فریدون مشیری.....	۹۱
۷. هوشنگ ابتهاج.....	۹۶
۸. سیاوش کسرای.....	۹۸

صفحه	عنوان
۱۰۱.....	۹. احمد شاملو.....
۱۰۶.....	۱۰. مهدی اخوان ثالث.....
۱۱۱.....	۱۱. طاهره صفارزاده.....
۱۱۶.....	۱۲. سهراب سپهری.....
۱۲۰.....	۱۳. فروغ فرخزاد.....
۱۲۶.....	۱۴. منوچهر آتشی.....
۱۳۱.....	۱۵. احمد رضا احمدی.....
۱۳۵.....	۱۶. محمدرضا شفیعی کدکنی.....
۱۳۸.....	۱۷. اوستا.....
۱۴۳.....	پی نوشتها.....
۱۴۷.....	فصل چهارم: اشاره‌ای کوتاه به شعر انقلاب اسلامی.....
۱۵۲.....	۱. محمد جواد بهجت.....
۱۵۲.....	۲. ضیاءالدین ترابی.....
۱۵۲.....	۳. محمد علی مجاهدی.....
۱۵۳.....	۴. نصرالله مردانی.....
۱۵۳.....	۵. علی معلم.....
۱۵۴.....	۶. محمدرضا عبدالملکیان.....
۱۵۴.....	۷. حسین اسرافیلی.....
۱۵۴.....	۸. محمدرضا سهرابی نژاد.....
۱۵۵.....	۹. تیمور ترنج.....
۱۵۵.....	۱۰. عباس باقری.....
۱۵۵.....	۱۱. سید حسن حسینی.....
۱۵۶.....	۱۲. احمد عزیزی.....
۱۵۶.....	۱۳. قیصر امین پور.....
۱۵۷.....	۱۴. سلمان هراتی.....
۱۵۷.....	پی نوشتها.....
۱۵۹.....	منابع و مآخذ.....

آغاز سخن

گسترش و تقویت آموزش زبان و ادبیات فارسی در خارج از کشور، نیازمند حمایت‌های جدی دست‌اندرکاران و متخصصان زبان و ادبیات فارسی در داخل و خارج کشور است. از جمله برنامه‌هایی که سالهاست به همین منظور به اجرا در می‌آید، برگزاری دوره‌های دانش‌افزایی برای استادان، دانشجویان، محققان و مترجمان زبان و ادبیات فارسی غیر ایرانی است. برگزاری این دوره‌ها سبب شده است هر سال چند صد نفر استاد و دانشجو به ایران سفر کنند و صدها فارسی‌آموز و ایران‌شناس نیز در خارج از کشور در دوره‌های مشابه شرکت نمایند. اما چون تاکنون برای این دوره‌ها کتابهای مناسب تخصصی تهیه نشده، گاهی سبب شده است برگزارکنندگان دوره‌های مذکور، در ارائه محتوا و منابع درسی مناسب، با مشکل مواجه گردند.

به همین منظور، «شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی» به عنوان سیاست‌گذار اصلی، و «مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی» در جایگاه مجری این سیاستها در خارج از کشور، و «سمت» به منزله متولی تهیه و تدوین کتابهای علوم انسانی برای دانشگاهها، و «انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی» ایران در جایگاه مجمع استادان و متخصصان این رشته، در جلسه مشترکی تصمیم گرفتند با همکاری یکدیگر و همراهی استادان باتجربه و متخصص - که بارها در این دوره‌ها تدریس کرده بودند - کتابهای درسی مناسبی را زیر نظر شورایی از افراد صاحب نظر و باتجربه، تهیه و چاپ کنند.

اعضای ثابت این شورا را آقایان دکتر احمد احمدی، دکتر عباسعلی وفایی، دکتر غلامحسین غلامحسین‌زاده، دکتر حامد صدقی، دکتر طه مرقاتی، دکتر محمدرضا

سعیدی و دکتر زهرا ابوالحسنی تشکیل می‌دادند، و در هر جلسه با توجه به نوع موضوع بحث، از دو تا چهار نفر استاد صاحب‌نظر و متخصص دیگر نیز دعوت می‌شد و این غیر از داورانی بود که به صورت غیرحضوری طرحها و متون تهیه شده را بررسی و درباره آنها اظهار نظر می‌کردند.

مدیریت این شورا و نظارت علمی و اجرایی بر روند کارها بر عهده دکتر غلامحسین غلامحسین‌زاده رئیس انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی بود، و دکتر احمد احمدی در جایگاه رئیس سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) به اتفاق سایر مشاوران و همکارانشان، و همچنین دکتر عباسعلی وفایی به عنوان دبیر شورای گسترش و استاد زبان و ادبیات فارسی، برچگونگی پیشرفت همه امور و قوف کامل داشتند و از تمام مراحل آن حمایت جدی می‌کردند تا به تدریج کارها به سرانجام رسید.

اکنون متولیان یاد شده با کمال تواضع و احترام این کتاب را - که یکی از مجموعه همین آثار است - به پیشگاه استادان و دانشجویان ارجمند تقدیم می‌دارند و امید دارند که خوانندگان گرامی، با یادآوری کاستیهای کتاب و ارائه پیشنهادهای خود، زمینه اصلاح و تکمیل آن را در چاپهای بعدی فراهم سازند.

«شورای گسترش» و «مرکز گسترش» و «انجمن علمی»
زبان و ادبیات فارسی و «سمت»

پیشگفتار

نوشتن از شعر معاصر، آن هم از زمینه‌های تاریخی و اجتماعی پیدایش آن، در حجمی محدود، بدون شک کار دشواری است. فقط آوردن یک نمونه شعر از یک شاعر، می‌تواند صفحات را پر کند و فضایی برای ارائه نظرات نویسنده باقی نماند. طبیعی است هر نویسنده‌ای از منظر خویش به جهان موضوع نگاه می‌کند و هنگامه‌ای برای سخن می‌خواهد تا فهم و بیان خود را به حضور پیر ارج خواننده عرضه بدارد.

در این کتاب تلاش شده است زمینه‌های تاریخی و اجتماعی شعر معاصر به طور فشرده مرور و جریان بیداری معاصر ملت ایران که منجر به انقلاب مشروطیت می‌شود، بررسی شود. آنگاه رد پای این آغاز و یا انعکاس این حرکت در ادبیات دوره مشروطه، با توجه به شاعران مشهور و تثبیت شده آن زمان، نشان داده می‌شود. برای رعایت اختصار گاهی حتی از آوردن کامل نمونه‌های شعری شاعران خودداری شده است و برای جبران این نقیصه گزارش کامل شعر در جریان تحلیل آن شعر و زندگی شاعر آن به نثر بازگویی شده است. از این رو، خواننده علاقه‌مند را به مراجعه به منابع ذکر شده در پایان هر فصل سفارش می‌کنیم.

نویسنده با عشق و علاقه‌ای که به موضوع داشته و با توجه به حضور مستمر و فعال در صحنه شعر معاصر امروز ایران، تمامی سعی خود را به کار برده است تا کتاب را از حالت روایت محض تاریخی بیرون بیاورد و به خواننده این امکان را بدهد که در تجزیه و تحلیل شعر از جنبه‌های ادبی، اجتماعی و هنری شرکت کند تا از این طریق رابطه عاطفی تنگاتنگی بین مخاطب و مطلب ایجاد شود.

از آنجا که نویسنده نگاه شخصی خود را در کنار گزارشهای تاریخی نشانده است، کتاب در بسیاری از اوقات از نقل ملال آور تاریخی دور می‌شود و خواننده را از منظری نو و بدیع به تماشای شاعران و شعر معاصر می‌نشانند. از این نظر، فصل «عصر نوگرایی» که حجم عمده کتاب را به خود اختصاص داده است و شعر قبل از انقلاب اسلامی، شعر دوره پهلوی، را بررسی می‌کند قابل توجه است.

فصل چهارم با عنوان «اشاره‌ای کوتاه به شعر انقلاب اسلامی» فقط به این منظور که شاید خوانندگان این کتاب به جلد دوم آن، با عنوان شعر انقلاب اسلامی، دسترسی نداشته باشند، بسیار مختصر و فشرده تحریر شده تا مقدمه‌ای باشد برای ورود به شعر پرتپش و زنده امروز ادبیات ایران. این مقدمه هم نقش تکمیل کتاب حاضر را دارد و هم خوانندگان را به کتاب دوم، که به خواست خداوند به زودی چاپ خواهد شد، هدایت می‌کند.

بدیهی است تلاش در ایجاد معبر و منظری نو برای یک موضوع، حساسیت و انعکاس نظر بیشتر پژوهشگران و کارشناسان را به دنبال خواهد داشت. از این رو، نویسنده قدردان و سپاسگزار دوستانی خواهد بود که کاستیها را تذکر دهند و وی را در راه رسیدن به دفترى کامل‌تر یاری کنند.

در پایان لازم می‌دانم از شاعران بزرگوار شورای شعر وزارت ارشاد به ریاست استاد مشفق کاشانی و دوستان عزیزم جناب آقای سید ضیاءالدین شفیعی، جناب آقای پرویز بیگی حبیب آبادی، جناب آقای دکتر غلامحسین غلامحسین زاده و جناب آقای دکتر خدایار که نظرات صائبشان در تهیه و شکل‌گیری کتاب نقش بسزایی داشته است صمیمانه سپاسگزاری کنم، همچنین از سرکار خانم سیمین هاشمی که در مراحل پایانی کار را با دقت خواندند و اصلاحاتی در آن به عمل آوردند.

صابر امامی

استادیار دانشگاه هنر تهران

بهار ۱۳۹۰